

Inhoudsopgave

	Inleiding	7
[Interview]	De beroepspraktijk als spiegel van de samenleving: een interview met experts	9
[Reflectiemethoden]	Methoden voor moreel beraad – een algemene introductie	19
[Begrippen]	Wat is beroepsethiek?	23
[Thema]	Kindermishandeling – een thema dat niet mag ontbreken	28
[Casus]	Over Kim – een kwestie om even bij stil te staan	31
[Interview]	Tjeerd van der Meer – actief met ethiek in de jeugdzorg	34
[Reflectiemethoden]	Zorgethisch gespreksmodel – bruikbaar reflectiegereedschap	37
[Ethische stromingen]	Gevolgenethiek – een ethische stroming	39
[Begrippen]	Belang van het kind – een geladen begrip	42
[Thema]	Professionaliteit – een onvermijdelijk ethisch thema	44
[Interview]	Erik Gerritsen – een actieve bestuurder in de jeugdzorg	51
[Begrippen]	Ethiek – een begripsomschrijving	53
[Casus]	Gemeente wil risicojeugd in beeld krijgen – een casus	55
[Interview]	Merel Dirkwager – professional bij de Raad voor de Kinderbescherming	59
[Ethische stromingen]	Zorgethiek – een ethische stroming bij uitstek voor de jeugdzorg	61
[Begrippen]	Moraal – een technische term uit de ethiek	65
[Interview]	Lia van Doorn – lector met hart voor moresprudentie	67
[Thema]	Ketenzorg – samenwerken als thema	70
[Reflectiegereedschap]	Socratische methode – reflectiegereedschap met oude papieren	76
[Ethische stromingen]	Plichtethische benadering – de ethische stroming van regel en plicht	78
[Thema]	Verantwoordelijkheid bij ketensamenwerking	80
[Interview]	Jan Ebskamp – docent beroepsethiek in hart en nieren	85
[Reflectiemethoden]	Beter en gemakkelijker nadenken over ethiek	89

[Interview]	“Ze moeten ook wel fouten mogen maken” – een gesprek met cliënten	92
[Reflectiemethoden]	De Jeugdzorg Academie en moreel beraad	97
[Interview]	Wim Slot – begaan met de transitie van de jeugdzorg	100
[Begrippen]	Beroepsmoraal	104
[Casus]	Gescheiden ouders niet op één lijn – een lastige kwestie	106
[Reflectiegereedschap]	Utrechts stappenplan – reflectiegereedschap om mee verder te komen	110
[Thema]	Handelingsverlegenheid – neologisme met betekenis	112
[Reflectiemethoden]	Ondersteuning bij het organiseren van ethiek bij het werk in de praktijk	117
[Casus]	Een route door pleegzorgland en dilemma’s onderweg	118
[Reflectiemethoden]	Ethische reflectie in de praktijk – gereedschap voor kleine klussen	124
[Begrippen]	Ethiek en preventie	126
[Interview]	Margriet de Roos – betrokken bij het tuchtrecht in de jeugdzorg	129
	Personalia	133

Legenda van rubrieken

kort interview met iemand die actief met ethiek begaan is in de jeugdzorg

nadenken over methoden van kritisch ethische reflectie

kernbegrippen uit de (beroeps)ethiek

ethisch relevant thema uitgelicht

casus – korte reflectie op een ethische casus

gereedschap om kritisch ethisch te reflecteren

stromingen in ethische theorie

Inleiding

De jeugdzorg staat bol van de dilemma's die vaak inherent aan het vak zijn. Moet ik aansturen op uithuisplaatsing of toch nog niet? Hoe informeer ik een collega goed over een gezin zonder dat ik hun vertrouwen verlies dat hun geheimen bij mij veilig zijn? Wat is hier eigenlijk in het belang van het kind? Hoever mag ik gaan in betuttelen als ik daarmee het welzijn van een kind kan stimuleren? Hoe houd ik respect voor ouders die hun kinderen zo erg verwaarlozen?

Wie in de jeugdzorg werkt, ontkomt niet aan dit soort vragen. Ze hebben allemaal met *beroepsethiek* te maken: Wat moet ik doen om goed te doen? Welke houding neem ik daarbij aan? Hoe denkt mijn beroepsgroep daarover? Complexe ethische vragen vergen tijd en reflectie, maar werkdruk en soms ook handelingsverlegenheid kunnen beantwoording van die vragen in de weg zitten. Dit boek nodigt u uit om even stil te staan, om tijd te nemen voor ethische reflectie en u zo meer bewust te laten worden van de waarden en normen die leidraad zijn in de jeugdzorg.

In dit boek spreken we niet één beroepsgroep aan, maar een hele branche: maatschappelijk werkers, leerkrachten, gedragswetenschappers, orthopedagogen en gezinsvoogden. Immers, al deze professionals lopen tegen dezelfde kwesties aan, ook al verschillen de situaties waarin de kwesties zich voordoen. Bovendien werken de disciplines steeds meer met elkaar samen in de jeugdzorg.

Op verschillende manieren brengen we de verschillende professionals en hun rol in de jeugdzorg in beeld. Zo hebben we vertegenwoordigers uit verschillende beroepen binnen de jeugdzorg om een bijdrage voor deze bundel gevraagd. Zij hebben casus geleverd, aan interviews meegewerkt, voorbeelden gegeven van reflectievormen die er al zijn in de jeugdzorg. Ethische reflectie is nog geen staande praktijk in de jeugdzorg; anders dan in de gezondheidszorg waar het al gebruikelijker is om aan 'moreel beraad' te doen. Daarnaast hebben we experts uit de ethiek gevraagd voorbeelden (soms uit aanpalende domeinen) te geven waarmee u zelf aan de slag kunt. Het moet een praktisch boek zijn, geen boek om stil te blijven zitten!

De verschillende typen bijdragen hebben we door icoontjes gemarkeerd. Er zijn korte bijdragen in de vorm van interviews met mensen die in de jeugdzorg concreet bezig zijn met ethische reflectie; er zijn kernbegrippen die we kort uitleggen; er zijn casusbeschrijvingen vanuit verschillende beroepsgroepen. Daarnaast zijn er wat langere bijdragen waarin een thema wordt uitgewerkt, reflectiemethoden worden uitgelegd en ethische stro-

mingen worden belicht. Alles bij elkaar biedt het boek een palet aan materiaal om ethiek binnen de jeugdzorg bespreekbaar te maken, en er tijd voor uit te trekken. U vindt verwijzingen naar trainingen en trainers, verschillende reflectiemethoden en websites waar meer informatie te vinden is. Deze bundel is er om in te grasduinen en om inspiratie uit op te doen. Pik eruit wat u kunt gebruiken. Ga er samen mee aan de slag!

Dit boek is het resultaat van onderzoek, uitgevoerd door het Ethiek Instituut van de Universiteit Utrecht in samenwerking met beroepsverenigingen NIP, NVO en NVMW. Het onderzoek werd gesubsidieerd door ZonMW. De website van het project: <https://sites.google.com/site/ethiekindejeugdzorg/>

We willen de volgende mensen bedanken voor hun bijdrage aan het boek: Nienke van Liempd, Rosalinde de Visser, Tjeerd van der Meer, Jan Ebskamp, Erik Gerritsen, Loes Dekker, Merel Dirkwager, Lia van Doorn, Wim Slot, Margriet de Roos, Nicoline Jacobs, Nel Govers, Chandra van Gerven, Lydia Janssen, Menno de Bree, Frouk Weidema, Hans van Dartel, Bert Molewijk, Adri van Montfoort, en *last but not least*, een aantal cliënten die meewerkten aan een groepsinterview. Nienke van Liempd en Mitchel van der Geest willen we in het bijzonder bedanken voor hun hand- en spandiensten om dit boek tot stand te brengen, en ook redacteur Felix van de Laar, die onze tekst nog eens kritisch onder handen nam.

Mariëtte van den Hoven

Jos Kole

Ethiek – een begripsomschrijving

Omschrijving

Ethiek is systematische kritische reflectie op moraal en morele vragen om daarmee het goede leven en goed samenleven te bevorderen.

Achtergrond

Als systematische kritische reflectie op moraal is ethiek een deeldiscipline van de filosofie en de theologie. Aan universiteiten leidt die reflectie tot theorievorming en het analyseren van begrippen als 'goed' en 'juist', 'welzijn' enzovoort. Ethici zijn getraind in het gestructureerd bevragen en doordenken van het morele handelen en oordelen door groepen en individuen in de samenleving. Wie in de jeugdzorg werkt zal ethiek misschien vooral associëren met lastige keuzen in het werk (dilemma's), of de vraag wat je moet doen om goed of verantwoord te handelen.

Beroepsethiek is een vorm van *toegepaste ethiek* (soms ook 'praktische ethiek' genoemd): een vorm van ethiek die specifieke morele vragen en dilemma's in de praktijk analyseert en daarop reflecteert. Er is discussie of 'toegepaste ethiek' wel een goede naam is. Het suggereert dat er principes zijn van *buiten* de praktijk die dan 'toegepast' worden *in* die praktijk. Het is echter niet zo makkelijk om tussen binnen en buiten te onderscheiden. Bovendien roept dit een versimpeld beeld op van ethisch redeneren: alsof je eenvoudigweg een principe op een situatie toepast en dan tot een ethisch oordeel komt. Zo werkt ethisch redeneren niet.

Ethisch nadenken over moraal is *systematisch*. Dat betekent dat er geprobeerd wordt om structuur en systeem aan te brengen in wat anders een losse ongestructureerde verzameling van waarden en normen zou blijven. Zo wordt bijvoorbeeld nagegaan welke principes belangrijk zijn in een moraal en hoe die principes zich tot elkaar verhouden. Zijn ze terug te brengen tot één hoofdprincipe of zijn ze te verschillend van elkaar om dat te doen? Verder is ethisch denken over moraal *kritisch*. Dat betekent dat bij een heersende moraal telkens de vraag gesteld wordt: "Dit geldt wel als principe in de samenleving maar is het eigenlijk wel goed om dit principe te huldigen?"

Relevant voor de praktijk?

In de praktijk en in het dagelijks taalgebruik maakt men vaak niet zo'n verschil tussen ethiek en moraal. Wie zich echter kritisch opstelt, heersende normen en waarden ("Zo zijn we het nu eenmaal gewend") niet voor zoete koek aanneemt en erop reflecteert, neemt een kritisch *ethisch* standpunt in.

Jos Kole

Gemeente wil risicojeugd in beeld krijgen - een casus

Een gemeentebestuur richt een stedelijk team 'risicojeugd' in waarbij kinderen en jongeren kunnen worden aangemeld die mogelijk een risico lopen op een bedreiging in hun ontwikkeling. Te denken valt aan grensoverschrijdend gedrag op straat, gezinsproblemen en ernstige vormen van schoolverzuim. Doel van de aanmelding is om de risico's te analyseren en ze gezamenlijk aan te pakken. Het team bestaat uit een jeugdverpleegkundige, een gedragswetenschapper van het Centrum voor Jeugd en Gezin, een sociaal-psychiatrisch verpleegkundige, een leerplichtambtenaar en een wijkagent*.

Een half jaar na de oprichting van het team blijken maar weinig jeugdigen te worden aangemeld bij het team. De teamleden en de verantwoordelijke wethouder zijn teleurgesteld. Uit een rondje langs potentiële aanmelders, zoals (school)maatschappelijk werk, jongerenwerk en de hulpverlening, blijkt dat deze potentiële melders het als een lastige drempel ervaren dat zij – als regel – hun zorgen en signalen eerst met de jeugdige en/of zijn ouders moeten bespreken voordat ze de jeugdige aan kunnen melden bij het team.

Daarom dringt de wethouder er bij het team op aan om de regel "eerst

contact met het gezin, dan pas aanmelden” te schrappen. Het belang van de gemeente is immers om zoveel mogelijk risicojeugd in beeld te krijgen om de juiste hulp efficiënt te kunnen bieden en vooral ook om de veiligheid van kinderen en jongeren te bewaken. Veiligheid gaat nu eenmaal boven privacy, zo stelt de wethouder. Sommige leden van het team zijn het eens met de wethouder, andere teamleden vragen zich af of de gemeente met de nieuwe ‘drempelverlagende’ aanpak wel de juiste weg in slaat.

Veiligheid gaat boven privacy – wie kan daar iets tegenin brengen? Toch knaagt er iets bij sommige teamleden die zich afvragen of het team de goede kant op gaat als het de regel “de zorgen eerst bespreken met het gezin” laat vallen. Scholen, jongerenwerk en hulpverleners worden hierdoor feitelijk aangemoedigd om zorgen, problemen en signalen over jeugdigen in het team uit te spreken, ook als zij deze zorgen (nog) niet besproken hebben met de ouders.

Is er eigenlijk wel voldoende nagedacht over wat deze nieuwe aanpak voor gevolgen kan hebben voor de relatie tussen het gezin en de melder? Kunnen ouders en jeugdigen de school, het jongerenwerk en de hulpverlener nog wel vertrouwen als zij zonder overleg met hen een jeugdige kunnen aanmelden bij het team? Het heeft ook gevolgen voor het team zelf. Hoe kan het team op een goede manier in gesprek gaan met het gezin als het gezin niets van de aanmelding weet?

Drempel

Deze vragen raken aan het doel van het beroepsgeheim. Het beroepsgeheim is bedoeld om de drempel tot hulp, zorg en begeleiding zo laag mogelijk te houden. Burgers moeten hun zorgen en problemen aan hulpverleners kunnen toevertrouwen en erop kunnen rekenen dat wat besproken wordt, binnenskamers blijft. Als we er niet meer op kunnen vertrouwen dat een (school-) maatschappelijk werker, een jongerenwerker of een hulpverlener zorgvuldig omgaat met wat aan hem wordt toevertrouwd, zal ons dat als burgers kopschuw maken. Het zal leiden tot het mijden van zorg (geen hulp meer zoeken), of minder bereidheid om openhartig de minder mooie kanten van ons leven op tafel te leggen.

Het gevolg is dat dan precies het omgekeerde bereikt wordt van wat de wethouder beoogt. Hij wil er op tijd bij zijn als kinderen en jongeren in de knel dreigen te raken. Het risico is echter dat ouders en kinderen zich juist gaan afkeren van hulpverleners en van het team. Bovendien ontstaat er verwarring bij potentiële melders over de wijze waarop zij, ook juridisch gezien, behoren om te gaan met hun beroepsgeheim.

Inzetten op vaardigheden

Welk alternatief is er voor de wethouder en zijn team? Men zou bijvoorbeeld kunnen onderzoeken waarom professionals de drempel voor aanmelding hoog vinden. Kennelijk vinden sommige professionals het moeilijk om de zorgen en signalen die zij hebben openlijk te bespreken met de jeugdige en/of zijn ouders en om zich in te spannen om hun toestemming voor de aanmelding te krijgen. Het is goed voorstelbaar dat meer professionals het lastig vinden om de juiste woorden, toon en attitude te vinden bij het bespreken van zorgen over een jeugdige in een gezin. Misschien helpt het om professionals een training aan te bieden in het voeren van gesprekken over zorgelijke situaties in gezinnen. Op die manier ondersteunt de gemeente hulpverleners om een van hun kerncompetenties te versterken: het bespreken van moeilijke kwesties én de werkrelatie met het gezin toch goed houden.

Daarnaast is van belang dat het team duidelijk maakt aan de potentiële melders *waarom* het zo hecht aan openheid richting gezin én dat het team altijd klaar staat voor professionals om met hen mee te denken over de manier waarop een gesprek met het gezin gevoerd kan worden.

Misleidend

Hoe moeten we de opvatting van de wethouder waarderen dat “veiligheid boven privacy gaat”? De uitspraak wekt de suggestie dat veiligheid en privacy met elkaar botsen, dat er een keuze moet worden gemaakt. Dat is doorgaans niet het geval. Precies in de openheid die het beroepsgeheim vraagt, ligt in veel gevallen ook de sleutel voor de bereidheid om hulp te aanvaarden.

Alleen in uitzonderlijke gevallen, als sprake is van een concrete bedreiging van de fysieke of psychische veiligheid van een kind of een jongere, en als het echt niet mogelijk is om open in gesprek te gaan met de ouders, of om hun toestemming voor de aanmelding te krijgen, biedt de wetgeving over het beroepsheim voldoende ruimte om een uitzondering te maken en zo nodig toch met elkaar te overleggen. Deze situaties zouden echter een uitzondering moeten blijven, en geen regel worden.

Inflatie

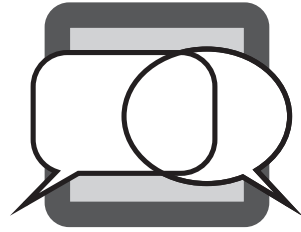
Het begrip ‘veiligheid’ is geleidelijk een containerbegrip geworden waar zo’n beetje alle gedrag van kinderen en hun ouders onder valt dat bestuurders niet gewenst vinden. Er zijn gemeenten die het zelfs al als onveilig beschouwen als ouders geen gebruik maken van het consultatiebureau, ook als men dat weloverwogen doet, of als ouders niet betrokken zijn bij schoolactiviteiten. Een zo ruime interpretatie van het begrip veiligheid leidt tot inflatie en vertroebelt het zicht op die situaties waarin er echt sprake is van concrete be-

dreigingen van het geestelijk of lichamelijk welzijn van jeugdigen, waarin het beroepsgeheim moet worden doorbroken.

* Privacyvragen rond de uitwisseling van informatie binnen het team gelet op de samenstelling ervan, blijven in dit hoofdstuk buiten beschouwing.

Lydia Janssen

Merel Dirkzwager – professional bij de Raad voor de Kinderbescherming

Kun je jezelf kort voorstellen: functie, professionele achtergrond, relatie tot de jeugdzorg

Ik ben Merel Dirkzwager, raadsonderzoeker en zittingsvertegenwoordiger bij de Raad voor de Kinderbescherming te Haarlem. Ik heb als achtergrond de opleiding ontwikkelings-, en arbeids- & organisatiepsychologie aan de UvA gedaan. Ik had, vóór deze baan, geen eerdere ervaring binnen de jeugdzorg. Binnen de jeugd-ggz heb ik een werkervaringsplek gehad bij de Jeugdriagg.

Wat versta jij onder beroepsethiek? Is beroepsethiek belangrijk in de RvK? Hoe, in welk opzicht?

Voor mij is beroepsethiek reflectie op het handelen, op een meta-niveau kijken naar wat een rol speelt bij het maken van keuzes. Hoewel er bij besluitvorming altijd nagedacht wordt over de consequenties van keuzes en dus over het handelen, is het vrij praktijk- en casusgericht en niet vanuit een abstractere visie op ‘goed doen’.

Kun je daar een voorbeeld bij geven?

Bij de afweging om een kind al dan niet uit huis te plaatsen, worden risicofactoren afgezet tegen beschermende factoren. Er is weinig zicht op het vervolg van een uithuisplaatsing op de langere termijn (soms wordt een kind alweer snel teruggeplaatst, soms niet) en deze informatie wordt niet meegenomen in de afweging om een kind al dan niet uit huis te plaatsen. In algemene zin wordt niet geleerd van eerdere besluiten en de consequenties. Hierdoor zijn besluiten nogal afhankelijk van degenen die aan tafel zitten en wordt een visie niet opgebouwd.

Je hebt een paar keer meegedaan aan workshops waarbij ethische reflectie over kwesties in de praktijk werd geoefend. Kun je daar meer over vertellen?

Beide keren ging het om methodes om ethische reflectie in de praktijk toe te passen. Het was interessant om erbij stil te staan. Je maakt kennis met

manieren van ethische reflectie die dat op een gestructureerde wijze benaderen. Bij nabespreking in het team bleek dat de ene methode bruikbaar werd gevonden dan de andere. Ethische reflectie behoeft wel enige oefening en lijkt op het eerste oog nog lastig toepasbaar in de dagelijkse praktijk. Hiervoor moet echt tijd ingeruimd worden. Desondanks was het boeiend om op afstand te kijken naar dilemma's waar je in de praktijk tegenaan kunt lopen.

Welk soort reflectie lijkt je het meest haalbaar en het meest ideaal voor de Raad voor de Kinderbescherming?

Een korte maar krachtige methode: een die weinig tijd kost, en die eraan bijdraagt om dingen scherp te krijgen, dingen die mogelijk door tunnelvisie over het hoofd worden gezien. Ook de verschillende perspectieven kunnen hiermee aandacht krijgen.

Welke tip zou je aan collega's in het land willen geven over ethische reflectie?

Ruim er tijd voor in! Het geeft houvast en verbetert de kwaliteit van beslissingen.